

Н.Ж. Даулеткереева, Г.Б. Мухангалиева

ҚАЗАҚ ТІЛІ

Оқулық

для учащихся 4 класса
общеобразовательной школы
с русским языком обучения

Часть 3

Алматыкітап баспасы
2019

Даулеткереева Н.Ж. и др.

Қазақ тілі: Оқулық. Для учащихся 4 класса общеобразовательной школы с русским языком обучения. Часть 3. /Даулеткереева Н.Ж., Мухангалиева Г.Б. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019. – 96 с., илл.

© Даулеткереева Н.Ж.,
Мухангалиева Г.Б. 2019
© ТОО «Алматыкітап баспасы», 2019

Менің аса қадірлі оқушым!

«Қазақ тілі» оқулығы сенің ең сүйікті пәндеріңнің санатында болар деген ойдамын. Сенің бұл пәнге деген қызығушылығыңды бұрынғыдан бетер арттыру үшін әлемнің түрлі құпия сырларын саған осы кітап арқылы тарту етеміз. Ендеше таңғажайып ғарыш әлемі мен өзінді қызықтыратын болашақтың еліне түрлі саяхаттар жасап, білім маржандарын бірге терейік. Өзіміз қиялдаудан шаршамайық, өзгенің арман-қиялына да қанат бітірейік. Сыныптастарымызды қолдаудан тартынбайық, бір-бірімізге әділ баға беріп үйренейік. Оқылым мен тыңдалым бойынша дағдыларымызды қалыптастыру үшін ұсынылған қызықты өңгіме мен өлеңдерден ғибрат алудан жалықпайық. Жаттығуларды көңілді әрі асқан ынтамен орында. Жазылым кезінде шабытыңа ерік бер. Оқулықтан үйренген тілдік құрылымдарды дұрыс пайдалана біл. Біз әрқашан сенімен біргеміз, сенің білім жолындағы жетістіктерің үшін қуанамыз.

105

Ғарышкер болғым келеді

Өз арманың немесе қалауың туралы сөйлесесің.
Тақырыппен байланысты жаңа сөздер үйренесің.

ғарышкер
ғарыш
алыс
жақын
айлақ

Оқып және жауап берейік

1. Жұмбақты шеш.

Күміс қанат сұңқары
Көкке еркін сұңгиді.
Бұлттан да тым әрі
Кеткен жанды кім дейді?

ғарышкер

ұшқыш

Сөздікпен жұмыс

ғарыш кемесі

ғарыш айлағы

ғарыш

Сөздікпен жұмыс

2. Сөйлемді толықтырып жаз.

Қажетті сөздер: ғарыш, ғарыш кемесі, ғарыш айлағы, ғарышкер.

1. ... ғарыш кемесіне отырды. 2. ... айлақтан ұшты.
3. ... әлемі сондай ғажап! 4. Жүр, Байқоңырға барайық,
онда әлемге танымал ... бар.

Тыңдап және жауап берейік

3. Мәтінді тыңда және оқы. Балалар өскенде кім болуды армандайды?

			
	Бақыт	Айсана	Қуаныш
ғарышкер			
астроном			
ұшқыш			

Бақыт: Қуаныш, Айсана, сендер өскенде кім болғыларың келеді?

Айсана: Мен өскенде ғарышкер болғым келеді. **Алыс-жақын** елдерді өзімнің ұшағыммен аралағым келеді.

Қуаныш: Ал мен астроном болғым келеді. **Жұлдыздар** әлемін терең білгім келеді.

Бақыт: Иә, армандарың орындалсын. Мен де өскенде ғарышкер болғым келеді. Үнемі түсімде **ғарыш айлағынан** кемемен **ғарышқа** ұшып бара жатамын.

Сөйлесейік

4. Бақыт, Айсана, Қуаныш рөлін ойнаңдар. Дайын сөйлесім үлгілерін қолданыңдар.

... өскенде кім болғыларың келеді?

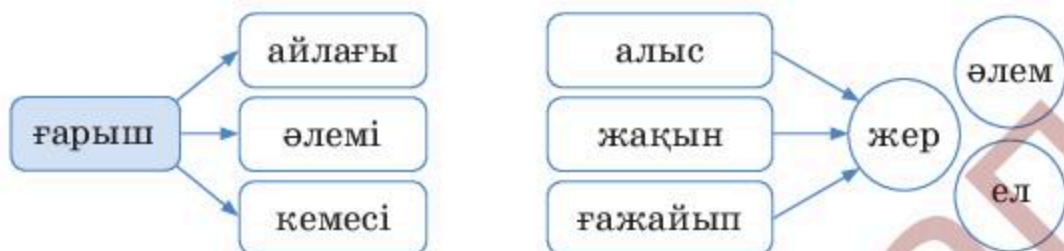
Ал мен астроном болғым келеді. **Жұлдыздар** әлемін терең білгім келеді.

Мен де өскенде ғарышкер болғым келеді. **Ғарыш айлағынан** кемемен **ғарышқа** ұшқым келеді.

Мен ұшқыш болғым келеді. **Алыс-жақын** елдерді өзімнің ұшағыммен аралағым келеді.

Ойланайық

5. Берілген сөздермен сөз тіркесін жаса. Сөйлем құра.

Жазайық

6. Балалардың арманы туралы жаз.

Үлгі: Мен ғарыш айлағын (көру).

Мен ғарыш айлағын көргім келеді.

Бақыт

Мен ғарыш кемесімен (үшу).
Мен ғарыш әлемін (аралау).

Қуаныш

Мен алыс әлемді (бақылау).
Мен ғажайып әлем туралы (жазу).

Айсана

Мен алыс және жақын елдерді
ұшақпен (аралау). Ғажайып елдерде
(суретке түсу).

106

Байқоңыр

Байқоңыр ғарыш айлағы туралы мәлімет аласың. Жай сөйлем құрап үйренесің.

зымыран
жер серігі
сынақ
кеңістік

Сөйлесейік

1. Бақытқа сұрақ қойындар.

Балалар, бүгінгі сабақта менімен бірге Байқоңырды аралайсыңдар. Қандай сұрақтарың бар? Мен жауап беруге тырысамын.

Байқоңыр ғарыш айлағы қай жерде орналасқан?

Байқоңыр ғарыш айлағы қай жылы ашылды?

?

?

Жаңа сөз үйренейік

зымыран

жер серігі

сынақ

Жаттығайық

2. Сөйлемдерді оқы. Сұраққа жауап бер. Жаңа сөздерді пайдалан.
1. Аспанға тез көтерілді. Соңында түтіннен із қалды. Бұл не?
2. Жаңа зымыран ұшырылды. Ғалымдар бақылап тұр. Бұл жерде не болады?
3. Жерді алыстан бақылайды. Стансыларға түрлі суреттер жібереді. Бұл не?

Тыңдайық

3. Мәтінді тыңда және оқы. Мазмұнын айт.

Ғарыш айлағы

«Байқоңыр» ғарыш айлағы Қызылорда облысында орналасқан. Ғарыш айлағы 1955 жылы салынды. «Байқоңыр» ғарыш айлағының қасында қала мен ауыл жоқ. Бұл жер экваторға жақын орналасқан. Ұшатын зымыран кеңістікке еркін енеді. 1957 жылы Байқоңырдан алғашқы зымыран ғарышқа ұшты. Ол ең бірінші болып жер серігін ғарышқа алып барды. Байқоңырдан «Восток», «Восход», «Союз», «Прогресс» деп аталатын ғарыш кемелері ұшырылды.

Тыңдап және жауап берейік

4. Дұрыс-бұрысын тап.

	дұрыс	бұрыс
«Байқоңыр» ғарыш айлағы Қызылорда облысында орналасқан.		
Байқоңырды 1957 жылы тұрғызған.		
Байқоңырдан тұңғыш ғарыш зымыраны 1955 жылы ұшырылған.		
Байқоңырда ең алғаш жер серігі жасалған.		

Оқиық

5. Мәнерлеп оқы. Мәтін түріне ажырат. Дәлелде.

Байқоңыр

Ғарышкерлер мекені –
Қазақ жері Байқоңыр.
Қай жер саған жетеді,
Ғажап жерім – Байқоңыр!

Е. Ерботин

ертегі

әңгіме

өлең

Талдайық

6. Кестедегі мәліметті талқыла.

	Тақырыбы болады	Авторы бар	Жолдары ұйқасқа құрылған	Оқиға баяндалады	Кейіпкері болады
өлең					
әңгіме					
ертегі					

Оқып және жауап берейік

7. Өлең туралы мәліметті анықта.

Өлең неше шумақтан құрылған?

Өлеңнің тақырыбы қай жерге жазылады?

Өлеңнің авторы қай жерге жазылады?

Өлеңнің қай жолдары ұйқас болады?

107

Ғарыш кемесі

Мәтіннен нақты мәліметті тауып оқысың.
Мәндес сөздерді қолдана отырып сөйлейсің.

арнайы
тар
шақырым
оралу
салмақ
жоғалту

Ойланайық

1. Сұрақтарға жауап бер.

Бақыт

Балалар, қалай ойлайсындар, ғарыш кемесінің іші қандай? Онда не бар деп ойлайсындар?

Ғарыш кемесі қандай жылдамдықпен ұшады?

Ғарышкерлер неліктен қабырғаға байланған арнайы қапта ұйықтайды?

Оқып және жауап берейік

2. Бақыттың қойған сұрақтарына жауап тауып оқы.

Мынау – ғарыш кемесі. Бұл кеме бір минутта 600–700 шақырым биікке көтеріледі. Ғарыш кемесі Жерге қайтып оралады, бірақ зымыран Жерге қайта оралмайды. Әуе кемесінің сыртында адам өмір сүре алмайды. Ғарыш кемесінің ішінде де біраз қиындықтар бар. Ғарышкерлер ауада қалқып жүреді. Ол жақта барлық зат салмақ жоғалтады. Ғарышкерлер арнайы қапта ұйықтайды. Қап болмаса, олар тар жерде түйісіп қалар еді.

Анықтайық

3. Сөздердің түсіндірмесін қарсы бағаннан тап.

оралады	қашықтық өлшемі
шақырым	қайтып келеді
арнайы	өте кішкентай
салмақ жоғалтады	әдейі
тар	жеңілдейді

Жаттығайық

4. а) Қарсы мәндес сөздерді тап.

ә) Сөйлемдерді оқы. Сөздерге қосымша жалға.

1. Ғарышқа зымыран... ұштым.
2. Ғарышкерлер арнайы қап... ұйықтайды.
3. Ғарышкерлер ауа... қалқып жүреді.
4. Ғарыш кемесі 4000 шақырым... тез жетеді.

! Есте сақтайық

Ғарышкер зымыранмен **ұшты**.

Ғарышкер ғарышқа **ұшты**.

Ғарышкерлер ғарышта **болды**.

Ғарышкерлер Айды **көрді**.

Ғарышкерлер ғарыштан **оралды**.

Ғарышкердің кемесінде арнайы компьютер **болады**.

108 Ғарыштағы ас мәзірі

Ғарыштағы ас мәзірі туралы білетін боласың.
Сұрау мағынасындағы сөздерді қолдана білуге үйренесің.

ас мәзірі
сықпа
кептірілген
іздеу

Тыңдайық

1. Диалогті тыңда. Жүргізіп оқы.

– Ғаламтордан не іздеп отырсың, Бақыт?

– Мен ғарыш туралы көп нәрсе білгім келеді.

– Сонда, не туралы мәлімет іздеп отырсың?

– Ғарышкерлердің ас мәзірі туралы білгім келді.

– Мәлімет таптың ба?

– Иә, болашақ ғарышкер бәрін табады.

Ойланайық

2. Неліктен тыңдаған мәтінді диалог дейміз?
Оның диалог екенін қалай ажыратуға болады?

! Есте сақтайық

Сен ғарышқа ұшасың ба ?	ба
Сен ғарыш туралы көп білесің бе ?	бе
Ғарышта ауа бар ма ?	ма
Скафандр жеңіл ме ?	ме
Бұл сықпадағы тосап па ?	па
Ғарыш кемесін айлаққа әкеліп пе ?	пе

Қайда?	Қайда барасың?
Қашан?	Сен қашан Байқоңырға барасың?
Неге?	Неге ғарыш туралы оқымайсың?
Неліктен?	Неліктен ғарыш кемесі туралы сұрадың?
Не үшін?	Зымыранды не үшін ұшырамыз?
Не себепті?	Жер серігін не себепті жасайды?
Кіммен?	Байқоңырға кіммен барасың?
Қанша?	Айға дейін қанша шақырым ұшу керек?
Не істейді?	Ғарышта ғарышкерлер не істейді?

Жаттығайық

3. Берілген сөздерді қатыстырып, сұраулы сөйлем құра.

Үлгі: Зымыранды көргің келе ме? Қашан көргің келеді?
Ғарыш туралы оқисың ба? Қашан кітап оқыдың?

Жаңа сөз үйренейік

Оқиық

4. Мәтінді түсініп оқы.

Ғарышта ғарышкерлер түрлі **ас мәзірін** пайдалана алады. Олардың тағамдары арнайы **сықпада** болады. Бұл сықпалардың ішінде жеміс кисельдері, сүтті кофе, борщ, саңырауқұлақ сорпасы, түрлі ботқалар, тауық еті болады. Ғарышкерлерге сықпадағы тағамдарды алып жүру, қолдану өте ыңғайлы. Сықпадағы тағамның дәмі өзгер-

мейді. Оның тек салмағы азаяды. Алғашында ғарышкерлер үшін кептірілген тағамдар дайындалған. Алайда олар үнемі үгітіліп кететін. Сондықтан адамдар арнайы сықпаларды ойлап тапқан.

Оқып және жауап берейік

5. Мәтінге сұрақтар қой.

Үлгі: Ғарышқа қандай тағамдар алуға болады?

Анықтайық

6. Мәтінде неше сөйлем бар?

Сөйлем соңында неліктен нүкте қойылған?

! Есте сақтайық

Жай хабарлай айтылған сөйлемнің соңына нүкте (.) қойылады.

109 Қазақстанның тұңғыш ғарышкері

Т. Әубәкіровтің сұхбатын оқисың.
Тілдік құрылымдарды қолдана білуге үйренесің.

айналу
батыл
марапат
марапаттау

Сәлем, достар! Менімен бірге жүріңдер.
Қазір Қазақстанның тұңғыш ғарышкері
Тоқтар Әубәкіровтен сұхбат аламыз.

Жаттығайық

1. Дайын тілдік құрылымдармен таныс. Өз мысалыңды ойлап айт.

... болуды армандадым.	<u>Әнші</u> болуды армандадым. <u>Биші</u> болуды армандадым. <u>Дәрігер</u> болуды армандадым.
... жауап беретін едім.	Кеңес беретін едім, сыйлық беретін едім, әкеліп беретін едім, оқып беретін едім, айтып беретін едім.
... құстай сезіндім.	Өзімді жас баладай сезіндім. Өзімді нағыз батырдай сезіндім. Өзімді үлкен кісідей сезіндім.
... жақындай бастадым.	... сұрай бастадым, ... оқи бастадым, ... жаза бастадым.

Оқиық

2. Мәтінді түсініп оқы.

Мен аспаннан ең алғаш ұшақты көрген күннен бастап **ұшқыш болуды армандадым**. Менен сол кезде «Нені жақсы көресің?» – деп біреу сұраса, «Ұшақты жақсы көремін», – деп **жауап беретін едім**. Аспан әлеміне қызықтым.

Мен Ресей еліндегі Армавир жоғары әскери ұшқыштар училищесін (1969) бітірген соң арманыма жақындай бастадым. Алдымен ұшқыш, одан кейін звено командирі болып қызмет атқардым. 1975–1976 жылдары Мәскеудегі авиация институтында оқыдым. 1990 жылы мен ғарышқа ұшу туралы ұсыныс алдым. Сөйтіп 1991 жылы Ю.А. Гагарин атындағы Ғарышкерлерді дайындайтын орталықта жаттығуды бастадым. Осы жылы 2-қазанда мен ғарышқа Байқоңырдан «Союз ТМ-13» кемесімен ұштым. Мен осылай ғарышкер атандым. Ғарыш кемесімен жер шарын айналып шығу – ғылым үшін өте маңызды. Жас ұландарды ғарышкер болуға шақырамын.

Оқып және жауап берейік

3. Сұрақтарға мәтіннен жауап тауып айт.

Тоқтар ағаның ұшқыш болу арманы неден басталды?
 Ғарышкердің есінде қалған ең тамаша сәті қай кез еді?
 Тоқтар Әубәкіровтің арманы қашан орындала бастады?
 Ғарышкер ғарышқа қашан және қай жерден ұшты?

Жаңа сөз үйренейік

айналу

марапаттау

марапат

Ойланайық

4. Көп нүктенің орнына қажетті сөздердің бірін қойып оқы.

Қажетті сөздер: батыл, марапаттау, марапат, айналу.

1. Тоқтар Әубәкіровке Елбасы өз қолынан ... сыйлықтарын ұсынды. Оған «Қазақстанның ғарышкер-ұшқышы» атағын берді.

2. Жаттығу кезінде ғарышкерге көп ... керек. Бұл оны ғарыштағы салмақсыздыққа дайындайды.

3. Жүргізуші ғарышкерлерді ... үшін сахнаға шақырды.

4. «Өз арманыңа жеткің келсе, ... бол», – дейді Тоқтар аға.

Сен білесің бе?

Тоқтар Әубәкіров 1988 жылы тұңғыш рет әуеде ұшаққа 2 рет жанармай құйдырып, ұшу сапарын тоқтатпай батыл әрекет етеді. 1989 жылы 1-ші болып, авиатасушы крейсердің алаңқайшасына «МиГ-29К» реактивті ұшағын қондырды. Сондай-ақ ол реактивті ұшақтың 50-ден аса жаңа түрін сынақтан өткізді. Оған осы батылдығы үшін «Халық қаһарманы», «Қазақстанның ғарышкер-ұшқышы» атағы берілді, «Отан» орденімен марапатталды.

Сөйлесейік

5. Сұрақтарға жауап бер.

«Батыл әрекет» дегенді қалай түсінесің?

Батыл адам деп кімді айтамыз?

Батыл әрекет жасаған кезің болды ма?

Ғарышкерлер жаттығу кезінде неліктен айналады?

! Есте сақтайық

Батыл, батыр – мәндес сөздер.

110

Талғат Мұсабаев

Т. Мұсабаев туралы мәлімет аласың.
Мәндес сөздерді іздеп табуға үйренесің.
Жаңа сөздермен танысасың.

өуе
құпия
жымьңдау

Тыңдайық

Сәлем достар! Міне, мен атақты ғарышкер, батыр Талғат Мұсабаевтың туған жеріне бара жатырмын. Жол ұзақ. Сендер маған өлең оқыңдар. Мен сендерге жұмбақ жасырайын.

Оқыық

1. Өлеңді түсініп оқы.

Ұшқыш болам

Көкке ұшамын,
Ұшқыш болар баламын.
Соңына ерем
Мұсабаевтай ағаның.
Батыр болам –
Көк аспанды сүйемін.
Жұлдыздарға
Барып-келіп жүремін.
Т. Молдағалиев

2. Берілген сөздерге мәндес сөздер тауып айт.

көк

батыр

құпия

өуе

Ойланайық

3. Сөздерді тиісті үйге орналастыр.

Жаттығайық

4. Берілген сөздермен сөз тіркестерін құрап айт.

Үлгі: жарық жұлдыз, жымыңдаған жұлдыз, жарқыраған жұлдыз, құпия жұлдыз.

жұлдыз

әуе

кеме

батыл

! Есте сақтайық

Сөз	Сөз тіркестері
жұлдыз	Жарық жұлдыз, жарқыраған жұлдыз, жақын жұлдыз, алыс жұлдыз, кішкентай жұлдыз, үлкен жұлдыз, құпия жұлдыз, сиқырлы жұлдыз, танымал жұлдыз, белгісіз жұлдыз, жымыңдаған жұлдыз.

Сөйлесейік

5. Берілген сандарға қарап, Т.Мұсабаев туралы болжам жаса.

309

07.01.

58

1951

2001

30

Оқиық

6. Мәтінді түсініп оқы

Талғат Мұсабаев – қазақтың екінші, әлемнің 309-шы ғарышкері. Ол бір ай ішінде бес рет (30 сағат 8 минут) ашық ғарышта болған сапары үшін Гиннестің рекордтар кітабына енген. 2001 жылғы сапарында Талғат алғашқы ғарышкер-турист Денис Титомен бірге ұшады. Ғарышта Титоның денсаулығы нашарлап, оған екпе салады. Стансыда басын жаралап алған кезде емдеп, тігеді. Осыдан кейін Талғат Мұсабаев ғарышкерлер арасында «ғарыш хирургі» деген атқа ие болады. Ашық ғарышқа шыққанда кемеге бекітетін тетік ажырап кетеді. Кемеден алыстай түсіп, енді оралмастай болған жағдайда, таңғажайып күш оны құтқарып қалады. Солайша ғарышкер аман қалады.

А. Құмырзақұлы

Оқып және жауап берейік

7. Мәтінді қайталап оқы. Мәтін бойынша сұрақ құрастыр.

Үлгі: Талғат Мұсабаев қай жерде дүниеге келді?

111

Айдын Айымбетов

Айдын Айымбетов туралы оқысың.
Кіммен? Немен? сұрақтарын қолдана білуге үйренесің.

шөп шабу
жарқырау

Тыңдайық

1. Суретте кім бейнеленген? Сөздер мен сөз тіркестерін пайдаланып әңгімеле.

Ойланайық

2. Суретке қара. Әке мен бала не туралы сөйлесіп жатыр? Болжап көр.

Оқыық

3. Мәтінді түсініп оқы. Не туралы екенін айт.

Бала кезден бергі арманым еді...

Ғарышкер болу бала кезден бергі арманым еді. Мынадай бір оқиғаны айтып берейін. Бірде біз әкем екеміз шөп шабуға бардық. Шөптің үстінде жұлдыздарды тамашалап жаттық. Бір кезде жарқыраған бір нәрсе түнгі аспанды қақ жарып ұшып өтті. Маған оның не екені қызықты болды, сөйтіп әкемнен сұрадым. Ол маған зымыран туралы айтып берді. Сол сәттен бастап менің жұлдыздарға, ғарышқа қызығушылығым оялды. Осылайша мен ғарыш әлеміне келдім.

Оқып және жауап берейік

4. Сұрақтарға мәтіннен жауап тап.

Айдын әкесімен қайда барады?

Аспанды не қақ жарып ұшты?

Әкесі Айдынға не туралы айтып береді?

Көрсетіп және айтайық

5. Үлгі бойынша сөйлем құрап айт.

Үлгі: Айдын Айымбетов ғарышқа зымыранмен ұшты.

Кіммен?

Немен?

Сөйлесейік

6. Сурет орнына сөздерді қойып оқы.

1.

– қазақ ғарышкері.

2. Ол

болуды армандаған.

3.

алтын медальға бітірді.

4. Ол

туралы оқыды.

5. Ол

2015 жылы ұшты.

112

Қайталау

Ғарыш тақырыбына қатысты сөздердің жазылуын білемін.

1. а) Суретпен байланысты сөзді анықта, толықтырып айт және жаз.

Ғ...

З...

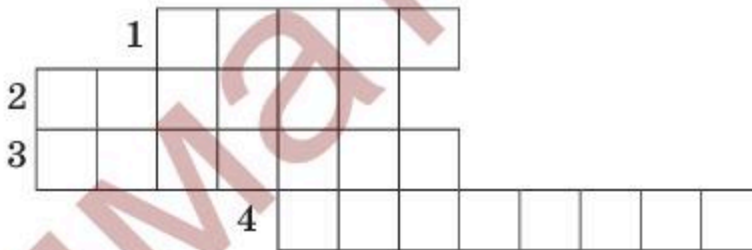
С...

М...

ә) Сөзжұмбақты шеш.

1. Байқап көру жұмыстары.
2. Ғарышкер есімі.
3. Ғарышқа ұшатын техника.
4. Ғарышқа ұшатын адам.

Үйренген жаңа сөздерді қолдана аламын.

2. Сәйкес сөзді анықта. Сұрақтарға толық жауап бер.

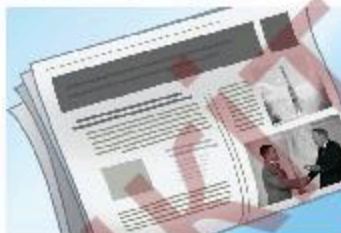
Тоқтар, Талғат, Айдын қайда ұшты ?	сынақ
Ғарышкерлер ғарышқа немен ұшты?	марапаттады
Ғарышта не өткізіледі?	зымыранмен
Ғарышкерлерге халық қалай құрмет көрсетті?	ғарышқа

Сөйлесейік

3. Бақыттың постеріне қара. Өз идеяңды қос.

Сәлем, достар! Біздің мектепте ғарышкерлер күніне орай шара өткізілмек. Мұғалім бізге қабырға газетін шығаруға тапсырма берді. Сендер маған көмектесесіңдер ме? Тағы не қоссам болады?

4. Көп нүктенің орнына тиісті сөзді қойып, мәтінді оқы.

Ғарыш туралы мәтінді тыңдап, түсіне аламын.

Ғарышкер де ... сияқты болу керек. Біреуі әуеде ұшақпен ұшады. Енді біреуі ғарыш әлемінің құпияларын ашқысы келеді. Әрине олар арнайы дайындалады, жаттығады. Мен де өскенде ... боламын. Жарқырағанз. ... маған да жымыңдап, сәтті сапар тілейді. Мені. ... алуды ойламаймын. Мен үшін арманымның орындалғаны маңызды болмақ. Міне, Бақыттың арманы осы.

Сұрақтарға жауап берейік

1. Кім ұшқыш сияқты батыл?
2. Кім әуеде ұшақпен ұшады?
3. Кім ғарыш әлемінің құпиясын ашқысы келеді?
4. Кім өскенде ғарышкер болғысы келеді?

113**Шарға ұқсас денелер**

Ғаламшар туралы қызықты мәлімет оқисың.
Ғаламшардың сыртқы сипатын айтып бере
аласың.

ғаламшар
дөңгелек
ұқсас

Балалар, менде ғаламшар туралы кітап бар.
Бұл кітапта ғаламшарлар туралы көп мәлі-
мет берілген. Келіңдер, бірге оқиық!

Оқиық

1. Мәтінді түсініп оқы.

Құрметті оқырман!

Бұл кітап ғарыш әлемінің құпиясын ашады. Ғарыш туралы көп мәлімет береді. Алдымен «ғаламшар» дегеніміз не, сол туралы айтайық. «Ғаламшар» сөзі екі сөзден құралған. «Ғалам» сөзі «әлем» сөзімен мәндес болып келеді. «Шар» сөзінің мағынасын білесіңдер. Ол дөңгелек және ұшып жүреді. Ендеше ғалымдар ғарышта пішіні дөңгелек, шарға ұқсас денелер бар екенін анықтады. Сол денелерді «ғаламшар» деп атады. Олардың арасында «Жер» ғаламшары да бар. Міне, қызық! Жер де айналып жүретін көрінеді. Біз оны байқамаймыз.

Оқып және жауап берейік

Қарсы мәндес сөздерді тауып айт.		Мәндес сөздерді ата.	
дөңгелек	өзге	мәлімет	ғалам
ұқсас	сопақ	әлем	ақпарат

Ойланайық

2. Кестеден дұрыс жауапты таңда.

А) Адам белгілі бір нәрсе туралы хабарлайды.

Ә) Адам өзінің пікірін білдіреді.

Б) Адам белгілі бір затты сипаттайды.

1	Ғарышкерлер ғарыш айлағына келді.	А)
2	Ғарышта уақыт тез өтеді.	
3	Менің ойымша, болашақта ғаламшарларда өмір сүруге болады.	
4	Мен ғарышкерлерді батыл адамдар деп ойлаймын.	
5	Ғаламшарлардың пішіні дөңгелек, шар сияқты болып келеді.	
6	Аспанда зымыран ұшып бара жатыр.	
7	Кейбір ғаламшарлар шарға ұқсас болады.	

! Есте сақтайық

Адам белгілі бір нәрсені хабарлап айтса, өз пікірін білдірсе, белгілі бір орынды сипаттаса, сөйлемнің соңына нүкте қоямыз.

Нүкте

Нүкте деген білгенге
Жай ғана бір ноқат па?
Жоқ онсыз сөйлем де,
Жоқ өлең де, жоқ хат та!..

Қ. Мырза Әли

Оқиық

3. Сөйлемдерді оқы. Сөйлем соңына нүктенің (.) қойылуын түсіндір.

1. Ғарыш кемесі – адамның ұшуына арналған ғарыштық аппарат.

2. Байқоңыр – әлемдегі ең ірі ғарыш айлағы.

3. Ғарышқа ұшудан бұрын ғарышкерлер көп жаттығады.

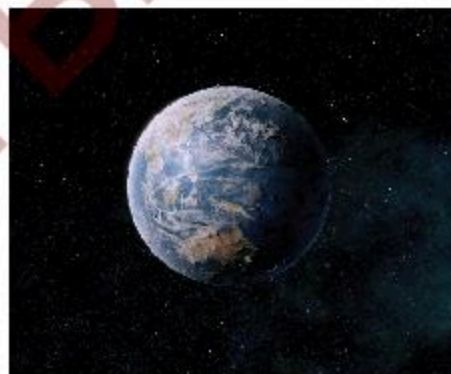
4. Менің ойымша, ғарышты зерттеу өте маңызды.

5. Тоқтар, Талғат, Айдын – ғарышкер ағаларымыз.

Көрсетіп және айтайық

4. Ғаламшарлар неге ұқсайды?

Үлгі: Ғаламшарлар допқа ұқсас.

114

Ғаламшарлар

Ғаламшарлар атауымен танысасың.

ғаламшар
телескоп
ірі
ұсақ

Ойланайық

1. Суреттерді атауымен сәйкестендір.

зымыран

ғаламшар

аспан

телескоп

Тыңдайық

2. Балалар не туралы сөйлесті?

Айсана: Сәлем, Қуаныш, туған күнің құтты болсын!

Қуаныш: Рақмет. Бақыт екеуің маған келіндер. Әкем телескоп сыйлады. Ғаламшарларды қараймыз.

Айсана: Керемет сыйлық! Қазір Бақытқа айтамын.

Қуаныш: Алақай! Менің достарым келеді!

Анықтайық

3. Сұрақтарға жауап айт.

Диалогке қатысқан оқушылардың көңіл күйі қандай?
Қарамен берілген сөйлем соңына неліктен леп белгісі қойылды деп ойлайсыңдар?

! Есте сақтайық

Бұйыру	Түр! Бері кел!
Таңғалу, сүйсіну, қуану	Керемет! Өте әдемі! Қалай жарқырайды! Алақай!
Үндеу, ұран айту	Алға, Қазақстан! Жасасын Қазақстан!

Жаттығайық

4. а) Сөйлемдердің соңына (.) немесе (!) қой.

1. Алақай, ғаламшар туралы фильм көреміз

2. Әкем маған телескоп сыйлады

3. Қара, ана жұлдызды қара, неткен жарық

4. Ғарышкер ағалар жасасын

ә) Диалог құрастыр. Көңіл күйді білдіретін сөйлемдерді қатыстыр.

Үлгі:

Қуаныш: Алақай!

Анасы: Не болды, балам?

Қуаныш: Алақай! Қатты қуанып тұрмын!

Анасы: Қуанышыңмен бөліссеңші.

Қуаныш: Әкем туылған күніме телескоп сыйлады емес пе? Енді ғаламшарларды зерттеймін.

Анасы: Құтты болсын! Әкеңе алғыс айттың ба?

Қуаныш: Әкешіме мың алғыс!

Көрсетіп және айтайық

5. Сөйлемдерді оқы. Суреттен ғаламшарларды тап.

1. Күнге ең жақын тұрған ғаламшар – Меркурий.

2. Күнді санамағанда екінші тұрған ғаламшар – Шолпан.

3. Шолпаннан кейін Жер ғаламшары тұр.

4. Төртінші тұрған ғаламшар – Қызылжұлдыз (Марс).

5. Күнді санамағанда бесінші тұрған – Есекқырған (Юпитер).

6. Күнге біраз алыс, алтыншы ғаламшар – Сатурн.

7. Уран – Күннен алыс орналасқан. Ол жетінші болып тұр.

8. Күннен ең алыс тұрған ғаламшар – Нептун.

Жазайық

6. Суретті қайта пайдалан. Ең үлкен және ең кіші ғаламшарларды жаз.

Сөйлесейік

7. Сұрақтарға жауап бер.

Қай ғаламшарлар ірі? Қай ғаламшарлар ұсақ?

Күнге қай ғаламшарлар жақын орналасқан? Ғаламшарлардың қайсысы Күннен алыс орналасқан?

115

Мен астроном боламын

Астрономия ғылымымен байланысты сөздермен танысасың.
Өлеңнің жанрлық ерекшелігі туралы білесің.

астроном
ғылым
тартылыс
күші тозаң
кеңістік

Көрсетіп және айтайық

1. Суретке қара. Ғаламшарларды атап бер. Кеңістікте ғаламшарлардан басқа не бар деп ойлайсың?

Жаңа сөз үйренейік

Ғаламшарлардың әлемі, орналасқан аймағы	кеңістік
Ғаламшарларды зерттейтін адам	астроном
Ғаламшарлардың айналасында болатын ұсақ денелер	тозаң
Ғаламшарлардың өзгерісін бақылау, салыстыру, жазу жұмыстары	зерттеу
Ғаламшарларды Күннің магнит сияқты өзіне тартуы	тартылыс күші

Сен білесің бе?

Аспан әлемін, ғаламшарды зерттейтін адамды **астроном** деп атайды. Астрономдардың айтуынша, **Жер** ғаламшары Күннің айналасындағы газдардан, тозаңдардан пайда болған. Ал Күннің тартылыс күшінен кеңістікте ғаламшарлар пайда болған деген болжам бар.

Газ-тозаң іріктеліп, олардың жеңіл элементтері Күн сәулесінің қысымымен одан әрірек, ал біршама ауырлары Күнге жақын орналасқан.

Оқиық

2. Өлеңді мәнерлеп оқы. Түсінгеніңді айтып бер.

Мен астроном боламын

Білімін жиып ғаламның
Мен астроном боламын.
Ғаламшарлар әлемін
Зерттеу менің қалауым.

Білімін жиып ғаламның
Мен астроном боламын.
Арманымның жолында
Көтерем ғылым жалауын.

Н. Дәулеткереева

Оқып және жауап берейік

3. Сұрақтарға жауап бер.

Өлең неше шумақтан тұрады?
Өлеңнің әр шумағында неше жол бар?
Өлеңнің әр жолында неше буын бар?

Ойланайық

4. Өлеңді қайталап оқы. Сұрақтарға жауап бер.

Өлең не туралы?
Астроном болу үшін не істеу керек?
Астроном адамдар немен айналысады?
Астрономдар неліктен ғаламшарларды зерттейді?
Өлеңдегі кейіпкер алдына қандай мақсат қойды?

116**Ғаламшар сипаты**

Ғаламшарларды бір-бірінен ажыратып үйренесің.
Қазақ тіліндегі қосымшаларды қайталайсың.

Күн жүйесі
түзу

Ойланайық

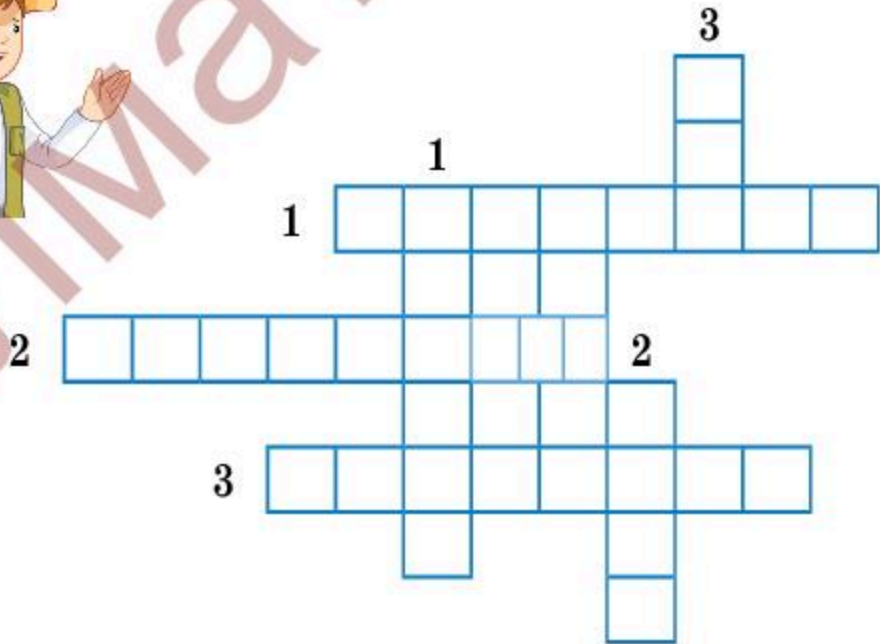
1. Сөзжұмбақты шеш.

Тігінен:

1. Күннен кейін алтыншы тұрған ғаламшар.
2. Күннен кейін жетінші тұрған ғаламшар.
3. Жарқыраған ең ыстық жұлдыз.

Көлденеңінен:

1. Ғаламшарларды зерттейтін ғалым.
2. Ғаламшарлардың орналасқан аймағы.
3. Күнге ең жақын тұрған ғаламшар.

Көрсетіп және айтайық

2. Фотосуретке қара. Күн жүйесіндегі ғаламшарлар неге ұқсайды?

Меніңше, ғаламшарлар сымға таққан моншақтар сияқты.

Меніңше, ғаламшарлар түзу сызық бойымен келе жатқан мәшине сияқты.

Оқыық

3. Мәтінді түсініп оқы. Не туралы екенін айт.

Күн жүйесінде орналасқан ғаламшарларды алыстан телескоппен бақыладым. Міне, қызық! Күннің айналасында ғаламшарлар түзу сызық бойымен Күнді айналады. Олар сымдағы дөңгелек моншаққа да ұқсайды. Меркурий мен Шолпанды жерден бақылау өте қиын.

Астрономдардың зерттеуінше, ғаламшарлар туралы мынадай мәліметтер бар:

- Қоңырқайдың (Сатурн) шамамен 60 серігі бар және ол – ең күрделі сақиналары бар ғаламшар.
- Жердің табиғи серігі – Ай. Ал Күн Жерді тәулігіне бір рет айналып шығады.
- Ең қызығы Шолпан басқа ғаламшарларға қарсы айналады. Шолпан – Күн мен Айдан кейінгі ең жарық ғаламшар.

Оқып және жауап берейік

4. Сөйлемдерді оқы, толықтырып жаз.

1. Ғаламшарлар түзу сызық бойымен¹. ... (нені?) айналады.

2. Олар сымдағы дөңгелек². ... (неге?) да ұқсайды.

3. Шамамен³ ... (ненің?) 60 серігі бар.

4. 4. ... (ненің?) табиғи серігі – Ай.

5. Күн⁵. ... (нені?) тәулігіне бір рет айналып шығады.

6. Шолпан басқа⁶. ... (неге?) қарсы айналады.

Жаттығайық

5. а) Төменде берілген сұрақтарға жауап болатын сөздерді мәтіннен теріп жаз.

Кім? Не?	Кімнің? Ненің?	Кімге? Неге?	Кімді? Нені?	Кімде? Неде? Қайда?	Кімнен? Неден? Қайдан?	Кіммен? Немен?
Меркурий						

ө) Берілген сөздерге қосымша жалға.

Кім? Не?	Кімнің? Ненің?	Кімге? Неге?	Кімді? Нені?	Кімде? Неде? Қайда?	Кімнен? Неден? Қайдан?	Кіммен? Немен?
шаң ғаламшар кеңістік телескоп ғылым тозаң	шаңның	шаңға	шаңды	шаңда	шаңнан	шаңмен

117 Қызылжұлдызға (Марсқа) саяхат

Қызылжұлдыз туралы мәтін тыңдайсың.

шұңқыр
қатпар

Көрсетіп және айтайық

6. Суретке қара. Ғаламшарлардың атауын айт.

Ізденейік

7. Қызылжұлдыз ғаламшары туралы мәлімет ізде.

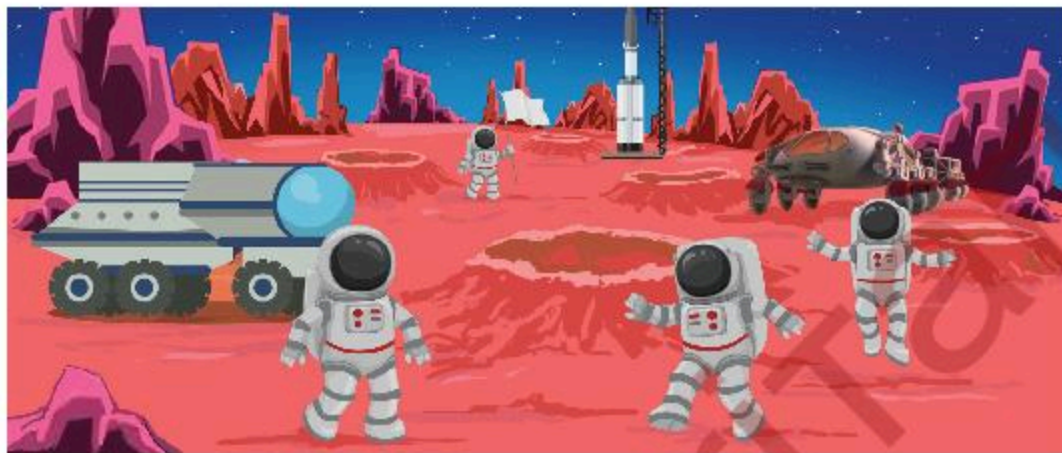
1. Ғаламшар не себепті Қызылжұлдыз аталған?
2. Қызылжұлдыз Жерден қанша есе кіші?
3. Қызылжұлдызда тау бар ма?
4. Қызылжұлдызда су бар ма?
5. Қызылжұлдыз ғаламшарында өмір сүруге бола ма?

Тыңдайық

8. Диалогті тыңда. Жоғарыдағы сұрақтардың жауабын тексер. Өз жауаптарыңмен салыстыр.

Сөйлесейік

9. Суретке қара. Не көріп тұрғаныңды айтып бер.

Ойланайық

10. Сөздер мен суреттерді сәйкестендір.

қатпар

шұңқыр

судың орны

таулар

Көрсетіп және айтайық

11. Жоғарыдағы суретке қайта қара. Заттарды сана.

1. Суретте қанша тау бар?
2. Суреттегі зертеушілер саны қанша?
3. Айналада қанша жұлдыз бар?
4. Суретте қанша өуе көлігі бар?
5. Қанша ту орнатылған?
6. Қызылжұлдызда қанша жанартау қатпарлары көрінеді?
7. Қызылжұлдыздан неше шұңқыр көріп тұрсың?

Жазайық

12. Сандарды сөзбен жаз.

Ойнайық

13. Күндер мен айларды, жылдарды дұрыс айт. Көршіңнің сандарын парақпен жауып қой.

1-ойыншы	
<i>Тыңда</i>	<i>Сөйле</i>
4-сәуір	2016 жыл
31-тамыз	97-пойыз
баста	1980 оқушы
108-қатар	1956 жыл
2-наурыз	16-мамыр
25-шілде	аяқталды

2-ойыншы	
<i>Тыңда</i>	<i>Сөйле</i>
7 маусым	24 сәуір
1956 жыл	9-сынып
16-мамыр	25-шілде
97-пойыз	108-қатар
2016 жыл	31-тамыз
1980	2-наурыз

Сен білесің бе?

1997 жылы ең алғаш Қызылжұлдызға геолог мәшинелер жеткізілген. Одиссей, Спирит атты робот-мәшинелер Қызылжұлдыз туралы алғашқы мәліметтерді суретке түсіріп, Жерге жеткізіп отырды. Қызылжұлдыз сөнген жанартау қатпарынан, шұңқырлардан, таулардан тұрады.

118 Жетіқарақшы

Үркер туралы аңыз оқысың.
Аңызды ертегіден, әңгіме мен өлеңнен
ажырата алатын боласың.

Жетіқарақшы
Үркер
жоғалу

Сөйлесейік

1. Қуаныштың сұрағына жауап бер.

Достар, сендерге қояр сұрағым бар. Сендер қандай жұлдыздарды білесіңдер?

Жаңа сөз үйренейік

Жетіқарақшы

Үркер

Балалар, мен сендерге Үркер мен Жетіқарақшы туралы аңыз дайындадым. Мен бұл аңызды атам мен әжемнен естідім.

Анықтайық

2. Суретке қара. Мәтін не туралы деп ойлайсың? Ойыңды айт.

Оқиық

3. Мәтінді түсініп оқы.

Баяғы заманда Үркер деген аспан патшасының Үлпілдек атты қызы болыпты. Үлпілдек өте сұлу болған екен. Айналаның бәріне оның нұры жарқырап шашырап тұрады. Үлпілдекті көрген Жетіқарақшы оны ұнатып қалады. Жетіқарақшы Үлпілдекті өзінің серігі еткісі келеді. Бір күні оның жолы болады. Үлпілдектің қасында нөкерлері болмайды. Жетіқарақшы оны ұрлап әкетеді. Мұны естіген Үркердің жақындары қатты ашуланады. Ұрылардың соңынан қуады. «Үлпілдекті қарақшылардан құтқару үшін Үркердің жақындары әлі де Жетіқарақшыны қуып жүр», – дейді көргендер. Үркердің адамдары жақындап қалғанда ылғи таң атып, сиқыршы Жетіқарақшылар жоғалып кетеді екен. Шындығында, Жетіқарақшы Темірқазықты айналып, Үркер екеуі жақындағанда таң ата бастайды.

Оқып және жауап берейік

4. Мәтін бойынша бір-біріңе сұрақ қой

Үлгі: Аңыз бойынша Үркердің қызы кім?

Сөйлесейік

5. Сұрақтарға жауап бер.

Оқыған мәтін жанры қандай?
Неліктен?

ертегі

әңгіме

аңыз

өлең

! Есте сақтайық

Ертегі	Аңыз
Ертегі толықтай ойдан құрастырылады. Өмірде болмаған адамдар туралы немесе өмірде болмайтын (дию, үшқышкілем) заттар туралы баяндайды.	Аңыз шындыққа жақын болады. Ол өмірде болған зат немесе адам туралы баяндалады.
Ертегіде бірнеше оқиға болады.	Аңызда бір ғана оқиға туралы хабар болады.

Сен білесің бе?

6. Мәтінді оқы.

Әдетте Үркердің жай көзбен ең жарық 9 жұлдызын көруге болады. Ал ерекше жағдайда жай көзбен 14 жұлдызға дейін көрінеді. Жұлдыздар шоғыры шамамен 100 миллион жыл бұрын қалыптасқан екен. Ұсақ тозаңдардан құралған тұмандық жарық жұлдыздар шоғыры төңірегін айнала ұшып жүреді. Ғалымдардың айтуынша, тозаңдар Үркердің қалыптасқан кезінен қалған.

Ойланайық

7. Мақалды көшіріп жаз. Мағынасын түсіндір.

Жетіқарақшыны таныған – жеті түнде адаспас.

119

Оның қалауын білемін

Арманыңды, тілегіңді жазып үйренесің.

Балалар, сендер көп уақыт бізбен бірге болдыңдар. Біз туралы көп білетін шығарсыңдар?! Ендеше, біздер туралы не білдіңдер? Айтып беріңдерші.

Анықтайық

1. Әр оқушының қалауы не екенін анықта, стикермен белгіле.

	Бақыт	Айсана	Қуаныш
Жұлдыздарды көргім келеді.			+
Ұшаққа мінгім келеді.		+	
Саяхаттағым келеді.			
Телескоп алғым келеді.			
Шет мемлекеттерді көргім келеді.			
Ғаламшарларда болғым келеді.			
Ғарышкерлердің өуе кемесін көргім келеді.			
Зымыранды көргім келеді.			
Ұшу айлағына барғым келеді.			
Аққан жұлдыздарды тамашалағым келеді.			

Сөйлесейік

2. Кестедегі мәліметті қолданып, олар туралы айтып бер. Ұсынылған үлгіні пайдалан. Үлгі:

Менің білуімше, Бақыт болашақта ғарышкер болғысы келеді.

Менің білуімше, Қуаныш астроном болғысы келеді.

Айсанының өзінің айтуынша, ол ұшқыш болғысы келеді.

Ойланайық

3. Көршіңмен жазба жұмысыңды ауыстыр. Қатесін қарындашпен тексер.

Үлгі:

Менің арманым
 Мен өскенде ұшқыш болғым келеді. Ұшқыш болсам, мен ата-анамды қыдыртатын. Мен математиканы, суретті, шет тілдерін терең оқығым келеді. Өз мамандығымды жақсы меңгеру үшін мн Ақтөбеге барғым келеді. Мен ^{зерттеуші} зерттеуші болғым келмейді. Ұшқышы немесе жолсерік болғым келеді.

Сөйлесейік

4. Көршіңнің жазба жұмысын өзіне көрсет. Қателерін түсіндір. Өз жазба жұмысың туралы тыңда.

Ізденейік

5. Алған біліміңді еске түсір. Қатемен жұмыс жаса. Жазба жұмысыңды өңде, толықтыр. Таза бетке көшіріп жаз.

120

Қайталау

Ғарыш тақырыбы бойынша жаңа сөздерді меңгердім.

1. а) Суреттің атауын жаз.

ә) Сөз бен оның түсіндірмесін сәйкестендір.

1. Мәзір	а) 100 метрдің басқаша атауы
2. Шақырым	ә) Ғарышкерлерге арналған тағамдар тізімі
3. Марапат	б) Ғарышкер тағамын салатын арнайы құты немесе ыдыс
4. Оралу	в) Елі үшін еңбек еткен адамға берілетін атақ немесе сый
5. Сықпа	г) Бастапқы ұшу нүктесіне қайтып келу

Қарсы мәндес сөздерді қолдана білемін.

2. Берілген сөздерді қатыстырып, сөйлем құра.

Жеңіл, жақын, кең, қысқа, аласа.

Күн жүйесіндегі ғаламшарларды ажыратамын және сипаттап бере аламын.

3. Ғаламшарларға сипаттама бер.

			
Қызылжұлдыздың түсі қызыл болады. Ол ... ұқсайды.			

Ғаламшарлар туралы аңыз, ертегілерді білемін. Аңыз бен ертегіні ажырата аламын.

4. Мәтінді оқы. Бұл ертегі ме әлде аңыз ба? Ажыратып айт.

Ай мен Күн

Өткен заманда біреудің Айсұлу және Күнсұлу деген екі сұлу қызы болыпты. Бір күні Күнсұлу іс тігіп отырған Айсұлуға: «Мен сенен сұлумын!» – дейді. Ал Айсұлу болса: «Жоқ, сен сұлу емессің, мен сұлумын!» – деп таласады. Ақыр аяғында қатты ашуланған Күнсұлу өзіне қарсы отырған Айсұлудың бетін тырнап алады. Күнсұлудың тырнағының ізі Айсұлудың бетінде өшпестей болып қалады. Міне, содан бері Айсұлу жұрттан ұялып, тек түнде ғана тысқа шығады екен. Ал өз қылығынан қатты ұялған Күнсұлу түн болғанда бұғып жатады екен. Содан бері Айсұлу мен Күнсұлу бірін-бірі көрмейді екен.

Мәтінді тыңдап жаза аламын.

5. Көршіңе диктантты оқы және жазғанын тексер.

Ғарыш, ғаламшар тақырыбы біздер үшін өте қызықты. Қазіргі кезде ғылым мен техника жақсы дамыған. Ғалымдардың көмегімен ғарыш кемесі жасалды. Ғарышкерлер әуеде, ғарыш кеңістігінде еркін қозғалуы және зерттеу жүргізуі үшін киім мен тағамдар ойлап табылды. Үлкейткіш құралдардың көмегімен астроном ғалымдар ғаламшарларды Жерден бақылай алады.

Оқыған мәтін бойынша сұрақ құрастыра аламын.

6. Диктант мәтіні бойынша 3 сұрақ құрап жаз.

121

Сиқырлы қорап

Жаңа сөздермен танысасың.
Оқиганы болжап үйренесің

ақырын
өзгеше
қорап
кілт

Ойланайық

а) Суреттерге қара. Мына адамдар туралы не айта аласың?

Талғат

Тілеухан

Санжар

Азамат

ә) Сөйлемдерді оқы. Кім туралы айтылғанын анықта.

1. Ол кітап оқығанды жақсы көреді.
2. Ол футбол ойнағанды жақсы көреді.
3. Ол скэйтборд тепкенді жақсы көреді.
4. Ол – Тілеухан мен Санжардың сыныптасы.
5. Тілеухан ол кісіні: «көрші», – дейді.

Жаңа сөз үйренейік

қорап

өзгеше

кілт

ақырын

Жаттығайық

1. Көп нүктенің орнына қажетті сөзді қойып жаз.

1. ... қорапта тұр. 2. Бұл ... емес, өзгешесі керек. 3. ... қорап құлайды! 4. Мынадан ... кілт керек.

Қажет сөздер: қорап, ақырын, кілт, үлкен.

Болжайық

2. Төмендегі суреттерге қара. Оқитын әңгіменің мазмұнын болжап айт. Ұсынылған үлгіні қолдан.

Үлгі:

Менің ойымша,
әңгіме ... туралы

Әңгімеде ...
кейіпкерлер бар.

Оқиға ... туралы
болды

Олар ...

Оқиық

4. Мәтінді түсініп оқы.

Тілеухан: Ассалаумағалайкүм, көрші аға! Сізге көмек керек пе?

Көрші ағай: Уағалейкүмассалам! Иә. Келе ғой. Көмегің керек. Анау тұрған көк қорапты алып келші.

– Міне, мынау ма?

– Иә, сол.

– Қораптан 25-ші кілтті алып берші.

– Ішінде еш нәрсе жоқ

– Қалай жоқ? Қап, қайда қойдым!

– Мен онда үйге барып келейін.

Әкемнің кілтін әкелейін.

1

2

- Сәлем!
  - Сәлем!
  - Қайдан келесің?
  - Үйден кілт алып келемін.
- Көрші ағай сұрап жатыр.
- Біз де бірге барайық.

- Мен тағы көмекшілер ертіп келдім.
- Қош келдіңдер. Бос жүрсеңдер мына жерді жинауға көмектесе қойыңдар.
- Жақсы.
- Тек заттарды ақырын қозғандар.

- Азамат:* Мынау не болды екен?
Санжар: Пішіні өзгеше.
Азамат: Ашып көрейік.

- Тілеухан:* Не болды?
Санжар: Не боп жатыр?
Көрші ағай: Ақырын ...

Оқып және жауап берейік

5. Сұрақтарға жауап бер. Суреттен тауып көрсет.

Тілеуханның көршісінің аты кім?

Санжар мен Азамат кімнің достары?

Қорапты кім ашты?

Әрі қарай оқиға қалай жалғасады деп ойлайсың?

122

Болашақтың мектебі

Жаңа сөздермен танысасың.
Оқиганы болжап үйренесің.

жақында
шетел
бірнеше
меңгеру
заман
озық

Сөйлесейік

1. Балалар қайда тап болды?

Жаңа сөз үйренейік

Жаңа сөздер	Сөздердің түсіндірмесі	Мысалдар
бірнеше (оқушы)	4–5 немесе 5–6 (оқушы)	Аулада бірнеше оқушы ойнап жүр. Аулада 5–6 оқушы ойнап жүр.
меңгеру	үйрену	Мен шет тілін меңгергім келеді. Мен шет тілін үйренгім келеді.
заман	уақыт	Қазір компьютердің заманы . Қазір компьютердің уақыты .
озық	үздік, ең жаңа	Біз озық техниканы ғана қолданамыз. Біз ең жаңа әрі үздік техниканы қолданамыз.
шетел	өзге ел	Шетелді көріп келдім. Өзге елді көріп келдім.

Жаттығайық

2. Сөйлемдерді өзгертіп жаз.

1. Мен **шет** тілінде сөйлей алмаймын.

2. Мен бірнеше **шет** тілін **меңгергім** келеді.

3. Біздің мектепте **ең соңғы** үлгідегі техникалар қолданылады.

4. Үйдің қасына **жақындау** керек.

5. Мектеп алдында **бірнеше** оқушы тұр.

Тыңдайық

3. Мәтінді тыңда. Мәтін не туралы екенін айт.

Таныс емес сөздерді теріп жаз. Мағынасын көршіңмен талқыла.

... Біз 2070 жылға тап болыппыз. Бізге бірнеше оқушы жақындап келді. Бізбен танысты. Олар бізді өз мектептеріне алып барды. Олардың мектептері біздің мектептерден өзгеше. Мектепте балалар 7 шет тілін меңгереді.

Мектептері озық технологиямен жабдықталған. Балалар оқулық ұстамайды. Бәрі планшет ішінде. Оқушы қалаған пәнді ғана оқи алады. Мектеп формалары да басқа. Ұлттық үлгіде тігілген. Ең жақсы жаңалық – қазақ тілі халықаралық тіл дәрежесін алыпты.

Біз өзімізге жаңа дос таптық. Оның аты – Сұңғат. Ол ертең бізбен бірге қаланы аралайды.

Тыңдап және жауап берейік

4. Кестеде берілген сұрақтар мен жауаптарды сәйкестендіріп айт.

Кем дегенде 10 шет тілін оқушы меңгереді.	«Қорапты ашпаңдар», – деп айтқан кім?	Көрші ағай «Абайла!» – деп айғайлады.
Болашақта оқушылар қанша тіл білетін болады?	Болашаққа тап болыпты.	Олар қайда тап болды?
Ою-өрнектермен безендірілген.	Болашақтың оқулықтары қандай?	Оқушылар планшет қолданады.
Мектеп формасы қандай?	Оқушылар қалаған пәнді оқиды.	Сабақтар қалай оқытылады?
Халықаралық тіл дәрежесін алыпты.	Қазақ тілі қандай дәреже алған?	Сұңғат есімді ұл бала.
Болашақта мектептер қалай жабдықталады?	Озық технологиямен жабдықталған.	Балаларға жақындап келген кім?

Сөйлесейік

5. Болашақтың мектебі туралы айтып бер.

123**Менің қиялымдағы мектеп**

Өз қиялыңды ауызша және жазбаша жеткізе аласың.

ақпарат

Жаттығайық

1. Сөйлемдерді салыстыр. Мәндес сөздерді қолданып, өз мысалыңды айт.

... қажет	... керек
Мектепте смарт тақта болу қажет.	Мектепте смарт тақта болу керек.
Мектепте ең озық үлгідегі компьютерлер болу қажет.	Мектепте ең озық үлгідегі компьютерлер болу керек.
Әр сыныпта 15–20 оқушы отыруы қажет.	Әр сыныпта 15–20 оқушы отыруы керек.
Мектептің жанында саябақ болу қажет.	Мектептің жанында саябақ болу керек.

Сөйлесейік

2. Жаңа заманның мектебі қандай болу керек? Өз ойыңды айтып бер. Жоспарды басшылыққа ал. Тілдік құрылымдарды қолдан.

Менің ойымша, жаңа заман мектебінің ғимараты өте әдемі болу керек.

Менің ойымша, жаңа заман мектебінде ең озық техникалар болу қажет.

Жоспар:

- Ғимараты
- Сыныбы
- Оқу-құралдары
- Пәндері

Тілдік құрылымдар

... қажет
... керек... болғанын қалаймын
... әйнектен жасалу керек... көргім келеді
... білгім келеді

Оқиық

3. Мәтінді оқы. Түсінгеніңді айт.

Үлгі:

Мен болашақта мектебімнің өзгергенін қалаймын. Мысалы, мектептің ғимараты әйнектен болу керек. Әсіресе сыныптардың іші жарық болуы үшін мектептің төбесі әйнектен жасалу қажет. Сондай-ақ мектептің ішінде озық техникалар болғанын қалаймын. Менің ойымша, сыныпта 10–15 оқушы болу керек. Ал оқу құралдары компьютерде болады. Пәндерді таңдап оқығым келеді.

Оқып және жауап берейік

4. Мәтінің мазмұнын кестеге сәйкес тексер. Жауаптарды стикермен белгіле.

Сұрақтар	иә	жоқ
Мектеп ғимараты туралы мәлімет бар ма?		
Мектептің сыныптары туралы ақпарат бар ма?		
Оқу құралдары туралы оқушы жазған ба?		
Мектепте оқытылатын пәндер туралы ақпарат бар ма?		
Оқушы «қажет» және «керек» сөздерін қолданған ба?		
Жазылымда <i>ғы/гі/қы/кі</i> + <i>келеді</i> құрылымы бар ма?		

! Есте сақтайық

Мәлімет, ақпарат – өзара мәнделес сөздер.

Ойланайық

5. Өз қиялыңдағы мектеп туралы ойлан.
Суретін салып көр.

Жазайық

6. Қиялыңдағы мектеп туралы жаз. Суреттерді басшылыққа ал.
Тілдік құрылымдарды қолдан.
Жазылым соңында өзінді тексер және бағала.

Менің қиялымдағы мектеп

124

Заманауи көлік

- Заттарды салыстырып айтуды және жазуды үйренесің.

заманауи сапалы қуатталады

Оқиық

1. Суреттерге қара. Балалардың сөзін оқы.

Мынау қандай көлік?
Ұшақ па әлде мәшине ме?
Пішіні өзге. Дөңгелектері де ерекше.

Бұл – ұшатын мәшине. Баратын жерімізге 5 секундта жеткізеді. Өте ыңғайлы, жылдам және заманауи. Бұл мәшинелер токпен қуатталады. Өте сапалы. Ең бастысы қауіпсіз.

Ойланайық

2. а) Суреттегі балалардың әңгімесінен қандай? сұрағына жауап беретін сөздерді тап. Тізіп жаз.

ә) Сөздерге қосымшалардың бірін жалғап айт.

-ырақ

-рақ

-лау

-дау

-тау

-ірек

-рек

-леу

-деу

-теу

Жаттығайық

3. Көп нүктенің орнына -ырақ, -ірек, -рақ, -рек қосымшаларының тиістігін қойып оқы.

1. Бұл мәшине ыңғайлы... .
2. Бұрынғы заман көліктеріне қарағанда жылдам... .
3. Дөңгелектері жақсы... .
4. Озық технологияларды пайдаланып жасалғандықтан қауіпсіз... .
5. Мәшиненің дөңгелектері үлкен... .

! Есте сақтайық

Дөңгелек пішін мағынасында және көліктің бөлшегі мағынасында қолданылады.

Сөйлесейік

4. Екі суретті салыстырып сипаттап бер. Үлгіні қолдан.

Үлгі: Көрші ағайдың көлігі Сұңғаттың көлігіне қарағанда ескілеу.

Жазайық

5. а) Көліктерді сипаттауға қатысты тағы қандай сөздерді қолданар едің? Тиісті сөздерді пайдаланып сөйле.

Қажет сөздер: сәнді, қауіпсіз, жаңа, ескі, заманауи, ыңғайлы, жылдам, қауіпті, таза, пайдалы, мықты, сапалы, озық үлгіде, Күннен қуат алады.

ә) Үлгі бойынша екі көлікті салыстырып жаз.

Үлгі: Көрші ағайдың көлігіне қарағанда Сұңғаттың көлігі жылдамырақ.

125**Сиқырлы доп**

Болашақта футбол добы немен ерекшеленетінін білесің.

сұйық
атқару

Көрсетіп және айтайық

1. Оқиғаны болжа. Балалар қайда бара жатыр? Олар не нәрсеге таңғалуы мүмкін?

Жаңа сөз үйренейік

Бұл – су. Ол сұйық.

Бұлар – сұйық заттар.

Жаттығайық

2. Жаңылтпаштарды оқы.
Өз жаңылтпашыңды құра.

Мен суық су іштім,
Сен сұйық су іштің.

Тыңдайық

3. Тыңда және жүргізіп оқы.

Мынау – доп. Бұл доптың ішінде сұйық зат бар. Балалар доп ойнаған кезде ол қатты затқа айналады. Балалар футбол ойнап болған соң, допты ашып қатты затты ішінен алып шығады. Мынау зат жарыққа айналып қараңғы бөлмеде шам қызметін атқара алады. Бұл – энергия үнемдеу үшін өте тиімді нәрсе.

... көрер едім/ ...көретін едім
 ... барар едім/ ...баратын едім
 ... сұрар едім/ ...сұрайтын едім

Тыңдап және жауап берейік

4. Мәтінді тыңда. Дұрыс немесе бұрыс жауапты анықта. Стикермен белгіле.

	дұрыс	бұрыс
Доптың ішіне сұйық зат құйылады.		
Балалар доп ойнаған кезде ол қатты затқа айналады.		
Футбол ойнап болған соң, лақтырып тастайды.		
Доп ішіндегі зат шам қызметін атқара алады.		
Энергия үнемдеу үшін тиімді.		

126

Ақылды үй

Фантастикалық әңгімені оқып, оны түсінесің.
Әңгіменің жалғасын болжап айтуға үйренесің.

ақпарат
даму
келесі
әсіресе

Сұңғат мені өз үйіне қонаққа шақырды.
Мені тағы қандай қызықтар күтіп тұр деп
ойлайсындар?

Көрсетіп және айтайық

1. Суретке қара.
Көп қабатты тұрғын үй туралы не айта аласың?

Оқыық

2. Әңгімені түсініп оқы.

Ақылды үй

Мына зәулім ғимарат – қаладағы көп тұрғын үйлердің бірі. Бұл үйде Сұңғат тұрады. Біздің үйімізден айырмашылығы өте көп. Мұнда көп нәрсе өзгеше екен. Әр қабаттағы балконға ұшатын көліктер келіп қонады. Тіпті қоқыс салатын жәшіктер де ақылды. Қоқыстарды өзі-ақ түр-түрге бөле алады. Келесі таңғалғаным, бұл үйдің қабырғаларында күннен қуат алатын батарея бар. Ал төбесінде жаңбыр суын жинайтын арнайы құбыр орналасқан. Ол құбырмен жаңбыр суы үйдің астында орналасқан суқоймасына жиналады. Ол суды тұрғындар кір жууға, ыдыс жууға, айналадағы ағаштар мен газондарды суғаруға, көлік жууға пайдаланады. Бұл үй, расында да, ақылды. Айтпақшы, осы биік үйдің төбесінде саябақ бар дегенге сенесіз бе?

Оқып және жауап берейік

3. Үй туралы қандай ақпарат саған айрықша ұнады? Мәтіннің ұнаған тұсын оқып бер.

Үлгі: Әр қабаттағы балкон үлкен алаңға ұқсас. Бұл ашық алаңқайға ұшатын көліктер келіп қонады.

Ойланайық

4. Берілген сөйлемді оқы. Мәтінде қарамен берілген сөздермен сөйкестендір.

1. Бұл затты суды жинап алу үшін қолданамыз.
2. Көп қабатты үйде тұратын адамдар.
3. Ашық, бос жер. Мұнда әр тұрғын өз көлігін қояды.
4. Суды сақтайтын, тазалайтын үлкен ыдыс.

Сен білесің бе?

5. Мәтінді оқы.

Ақылды үй біздің заманымызда да бар. Ақылды үйде жарық, су үнемделеді. Егер өрт бола қалса, өрт сөндіру құрылғылары іске қосылады. Үйдің ішінде бейнебақылаулар орнатылған. Үйдің иесі үй шаруаларын алыстан басқара алады.

! Назар аударайық

Фантастикалық әңгіме ойдан шығарылады.

Сөйлесейік

6. Сұрақтарды көршіңмен талқыла.

Оқыған әңгіме саған ұнады ма? Несімен ұнады?

Бұрын оқыған әңгімелерден қандай айырмашылығы бар?

Осы әңгіме мен ертегінің қандай айырмашылығы бар?

Ізденейік

7. Болашақтағы ауылдың үйі қандай болады деп ойлайсың? Ғаламтордан мәлімет іздеп көр. Постерге сурет сал. Өз қиялыңдағы үй туралы айтып бер.

Үлгі:

Менің ойымша, 2070 жылы ауылдағы үйлер дөңгелекпен жүретін болады.

Менің ойымша, 2070 жылы ауылдағы үйлер электр қуатын Күннен алатын болады.

Менің ойымша, 2070 жылы ауылдағы үйлердің ауласында жаңбырдың суын өңдейтін құрылғы болады.

127

Өзгеру мен даму

Жаңа сөздерді қолданып, сөйлеуге үйренеміз.

өзгеру
кезінде

Көрсетіп және айтайық

1. Суреттерді салыстыр. Қандай өзгеріс байқадың? Айтып бер.

Қолданаыық

2. Өзгеру, даму сөздерінің мағынасын ажырат. Сөздікті қолдан.

Сөйлесейік

3. Керекті заттарды сатып алу болашақ заманда қалай жүзеге асырылады? Айтып бер.

Тыңдап және жауап берейік

4. Диалогті тыңда. Сөздермен толықтыр.

Анасы: Сұңғат дүкенге ... бердің бе, балам?

Сұңғат: Иә, анашым, тапсырыс беріп жатырмын, ... өңделіп жатыр, жауап күтіп отырмын.

Санжар: Ғажап, сонда сендер дүкенге бармайсыңдар ма?

Сұңғат: Жоқ, қазіргі заманда адам дүкенге бармайды ғой. Бізге тапсырыс бойынша тамақты әкеліп береді. Көлік тұрағының қасында әр пәтерге арналған ... бар. Сол жерге тауар түскенде бізге дыбыстық ... келеді.

Санжар: Иә, адамдар да, заман да – бәрі өзгерген. Бірақ маған ұнайды. Өзгеру – бұл ... емес пе? Керемет!

Қажет сөздер: тапсырыс, ақпарат, хабарлама, жәшік, даму.

Тыңдайық

5. Мәндес сөздерді анықта.

қатты

озық

өзге

меңгеру

заман

керемет

ғажап

ақпарат

мәлімет

уақыт

үйрену

басқа

үздік

мықты

Жаттығайық

6. Үлгіні пайдаланып, сөйлем құрап жаз.

Үлгі: Бұрын ғарышкерлер ғарышқа кептірілген тағамдар алып жүрді. Ал қазір ғарышкерлердің тағамдарын арнайы сықпаға салады.

1. Бұрын сусындарды шыны бөтелкеге құйды.
2. Бұрын адамдар сүт тағамдарын кептіріп сақтады.
3. Бұрын ғарышқа тек зымырандар ұшты.
4. Бұрын дүкенде ұзын кезек болды.

Жаттығайық

7. Үлгіге қарап жаз.

Үлгі:

Болашақта сусындарды тек қағаз қораптарға ғана құямыз. Өйткені қағазды қайта өңдеуге болады.

Болашақта дүкендер болмайды. Өйткені адамдар ғаламтор арқылы сауда жасайды.

128

Қайталау

Сөздерге қосымшаларды дұрыс жалғай аламын.

1. Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаны жалғап жаз.

Мектептің төбесі әйнек... жасалған.

Мектептің қабырғасы кірпіш... қаланған.

Мектептің терезесіндегі перде мата... тігілген.

Сыныптың ішіндегі тақта пластик... жасалған.

Сөз тіркесін құрай аламын.

2. Үлгі бойынша жаз.

Үлгі: Тілді меңгеру.

ақырын, ашу, үйге, үй, сұйық, бірнеше, келесі, мектепке, тілді, зат, жақындау, тамақ, сөйлеу, жүру, компьютерді, меңгеру

Сөздердің мағынасын түсінемін және бастапқы мағынаны өзгерте білемін.

3. Тапсырманы орында.

Алғашқы әріпті өзгерт.	Соңғы әріпті қос.
заман – <i>шаман</i>	алға – <i>алғаш</i>
сұйық – ...	өзге – ...
озық – ...	үлгі – ...
қорап – ...	жақында – ...
басқа – ...	

Сөздердің мағынасын түсінемін. Мәндес сөзді тауып айта аламын.

4. Берілген сөзге мәндес сөз тауып жаз.

ақпарат – ...

атқарады – ...

алға басу – ...

керек – ...

таңдау – ...

жылдам – ...

жарық – ...

өзге – ...

айрықша – ...

үйрену – ...

Таныс сөздерге сүйеніп, мәтін мазмұнын түсіне аламын.

5. Мәтінді толықтырып оқы. Мәтін соңындағы сұрақтарға жауап бер.

Біздің заман – ең жақсы заман. Қазір техника дамыған заман. Үйімізде **озық** үлгідегі компьютер, теледидар, ұялы телефон, кір жуғыш мәшине, тамақ пісіретін пеш бар. Адамдар бұл техникалардың тілін толық **меңгерген**.

Қазіргі көліктер де **өзге**. Олар да **заманауи**. Кейбір көліктер батареямен жүреді, кейбірі күнмен қуатталады.

Бүгінде алға басу – **даму заманы**. Көп жұмысты роботтар **атқарады**. **Әсіресе** көлік жасау, киім тігу, **ақпаратты** өңдеу жұмыстарын роботтар өте **сапалы** орындайды.

1. Қазір қандай заман?
2. Неліктен қазіргі уақытты даму заманы дейміз?
3. Қазіргі адамдар нені жақсы үйреніп алған?
4. Бүгінде роботтар қандай қызмет атқарып жүр?

Сурет бойынша әңгіме құрастыра білемін.

6. Әңгіме құрастырып айт.

бұрын	қазір	болашақта
		?
		?
		?

129

Сағат неше?

Жаңа сөздермен танысасың,
Сағатты айтып үйренесің.

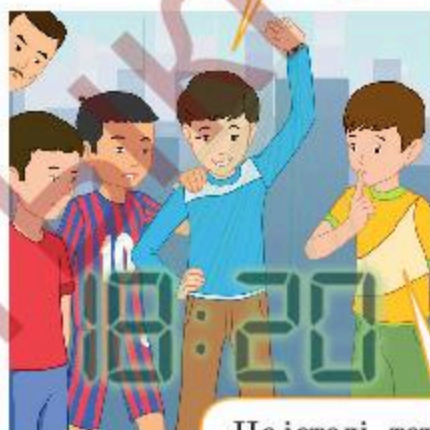
шаршау

Ойланайық

1. Балалар бүгін не нәрсеге таңғалды?
Сурет бойынша әңгімелеп бер.

Менің сағатым неге
істемей қалған?

Сағат 6-дан
20 минут кетті.

Не істеді, тетікті
басты ма?

Оқиық

2. Әңгімені түсініп оқы.

Балалар бүгін сауда үйлерін аралады. Сауда орындарында сатушылар жоқ. Сатушының орнына робот қызмет көрсетеді. Қажет тауарды алып, кассаға барасың. Тауарды әйнек үстелге қоясың. Төлейтін соманы сізге хабарлайды. Робот-мәшине ақшаны қателеспей санайды. Балалар мұны қызықтап жүргенде қатты шаршады.

– Бұл жерде ұзақ болдық қой, мен қатты шаршадым, – деді Тілеухан.

– Мен де шаршадым, – деді Азамат.

– Сағат неше болды? – деді Санжар бір кезде.

– Менің сағатым істемей қалды, – деді Талғат ағай.

– Сұңғат келе жатыр, уақытты содан сұрайық.

Сұңғат балаларды тағы таңғалдырды. Ауаға қолын сермеп қалып, сәулелі экраннан уақытты балаларға көрсетті. Сағат 18.20. болыпты.

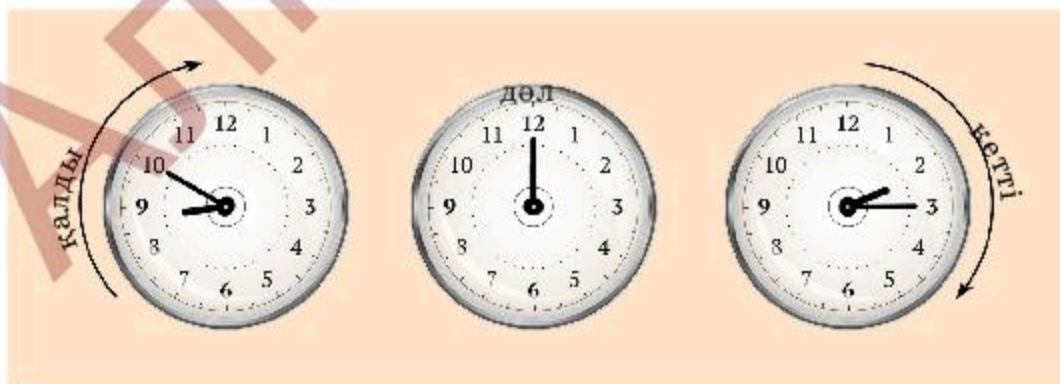
– Керемет! – деді Санжар, – ауада тетікті қалай басады?!

Оқып және жауап берейік

3. Сөйлемдерді оқы. «Дұрыс», «бұрыс» пікірлерді тап. Жауапты стикермен белгіле.

	иә	жоқ
Балалар қатты шаршады.		
Балалар сағатты білгілері келді.		
Сұңғаттың сағаты кешкі тоғызды көрсетті.		

! Есте сақтайық

Нешеде?	Сағат неше (болды)?	
1-де	1-ден	1-ге
2-де	2-ден	2-ге
3-ге	3-тен	3-ке
4-ге	4-тен	4-ке
5-ге	5-тен	5-ке
6-да	6-дан 5 минут кетті (кеткенде)	6-ға 20 минут қалды (қалағанда)
7-де	7-ден	7-ге
8-де	8-ден	8-ге
9-да	9-дан	9-ға
10-да	10-нан	10-ға
11-де	11-ден	11-ге
12-де	12-ден	12-ге

Жаттығайық

4. а) Сағат неше болғанын айт.

ә) Суретін салып көрсет.

10.25

11.55

09.30

07.46

12.15

03.20

01.30

04.00

130

Музейде

Болашақтың музейі туралы диалог оқисың.
Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі туралы білім аласың.

өнертабыс
келесі
кезінде
алға

Сөйлесейік

1. Тілеуханның сұрағына жауап бер.

Музей дегеніміз не?
Музейде қандай заттар болады?
Қандай музейде болдыңдар?

Жаңа сөз үйренейік

Өнертабыс	ғалым адамдардың ойлап тапқан жаңа дүниесі
Кезінде	<i>баяғыда, бұрында, өткен заманда</i> дегенді білдіреді
Алға	<i>артқа</i> сөзіне қарсы мәндес сөз
Келесі	реті бойынша шақыру немесе нұсқап көрсету

Жаттығайық

2. а) Сөйлемдерді сөзбен толықтыр.

Қажетті сөздер: келесі, ертеде, өнертабыстар, алға.

1. Мен музейден қазақстандық ... көрмесін көрдім.
2. Музейде көне киімдер бар. Олар ... жібек жіптен тоқылған.
3. Сіздер ... жүріңіздер. Ұлттық өнер бөлімі дәліздің түбінде орналасқан.
4. Ескі кітаптарды ... сөреден таба аласың.

ә) Шатасқан сөздердің орнын тап.

Үлгі: Қазақстанда өнертабыс жоғары бағаланады.

1. Қазақстанда, бағаланады, жоғары, өнертабыс.
2. Мен, барғым, келеді, келесі, жолы, Астананың, музейіне.
3. Қой, сен, экспонаттарды, алға,
4. Бұл, болды, жерде, кезінде, музей.

! Есте сақтайық

кім? не істеді?

_____

кім? қайда? не істеді?

_____

кім? қашан? қайда? не істеді?

_____

кім? қашан? қайда? кіммен? не істеді?

_____

Ол барды.

Ол музейге барды.

Ол кеше музейге барды.

Ол кеше музейге досымен барды.

Жазайық

3. Жоғарыда берілген сызбаны пайдаланып өз сөйлемдеріңді құрастыр. Сөйлемдегі сөздердің орнына назар аудар.

Болжайық, оқиық

4. а) Алдымен суретке қара, оқитын әңгіме не туралы болатынын болжап айт.

ө) Диалогті рөлге бөліп оқындар.

Сұңғат: Мынау – біздің музей. Алға жүре беріңдер.

Тілеухан: Қараңдар, мынау біз көрген футбол добы ғой!

Самғат: Бұл залда ең соңғы өнертабыстар жинақталған.

Келесі залға өтейік.

Санжар: Мынау заттар неге музейде тұр?

Сұңғат: Бұл заттарды қазір мүлдем пайдаланбаймыз.

Азамат: Қаламды да пайдаланбайсыңдар ма?

Сұңғат: Пайдаланбаймыз. Кезінде өте қажет зат болыпты.

Оқып және жауап берейік

5. Берілген сұрақтардың жауабын диалогтен тауып оқы.

Балалар қай жерде болды?

Олар музейден нелерді көрді?

Балалар неге таңғалды?

Ойланайық

6. Болашақта қалам пайдаланылмауы мүмкін бе?

Тағы қандай заттар бізге болашақта қажет болмайды?

Ізденейік

7. Кезінде қолданылған бірақ қазір қолданылмайтын зат туралы ойла. Көршіңе жұмбақтап түсіндір.

Үлгі: Бұл затпен кезінде бидайдың дөнін ұсақтаған. Үн жасаған.

131**Жаттығудың пайдасы**

Мәтінді тыңдап, кластер толтырасың.

шешім
қатысу

Балалар, бүгін мен өте маңызды шешім қабылдадым. Бүгіннен бастап жаттығу залына барамын. Кім маған қосылады? Көне, менімен бірге жаттығуды бастайық!

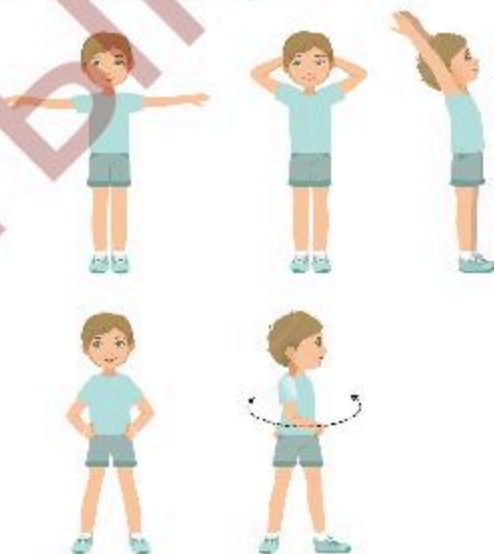

Көрсетіп және айтайық

1. Жаттығу қимылдарын өлеңнің ырғағымен жаса.

Жалқаулықты тастаймыз,
Шынығамыз жастай біз.
Ырғағымен әуеннің
Жаттығуды бастаймыз.

Бір, екі, үш –
Бойға жинап күш.
Оңға, солға бұрылып,
Бастапқы қалыпқа түс.

Сөйлесейік

2. Сұраққа жауап бере отырып сөйлесіңдер.

Сен спортпен шұғылданасың ба?
Қандай спорт түрін ұнатасың?
Таңертең жаттығу жасайсың ба?
Спорт үйіrmесіне барасың ба?
Спорттың пайдасы қандай?

Ізденейік

3. Сөздердің мағынасын сөздіктен тауып оқы.

шешім

қатысу

Жаттығайық

4. Сөз тіркесін құр. Сөз тіркесін қатыстырып, сөйлем құра.

Үлгі: шешім қабылдау, жарысқа қатысу.

Мен бүгін шешім қабылдадым.

Біздер жарысқа қатыстық.

Тыңдайық

5. Әңгімені тыңда, жүргізіп оқы. Түсінгеніңді айтып бер.

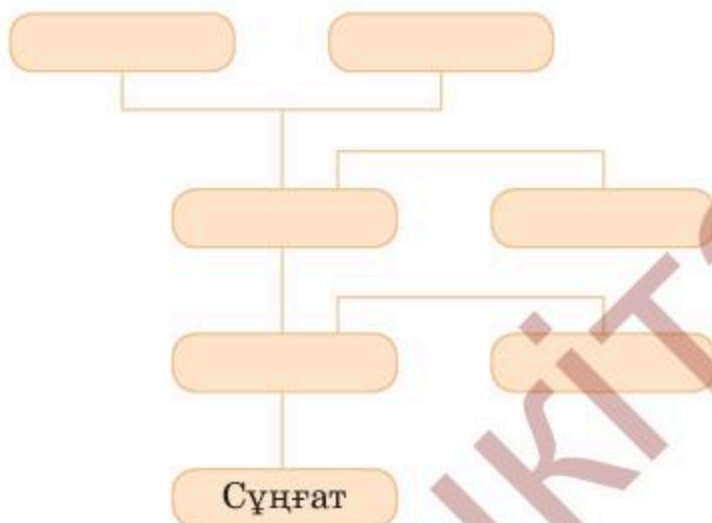

Сұңғат қандай бақытты бала! Ол өзінің аталарымен бірге күн сайын жаттығу залына барады. Оның үлкен атасы, яғни арғы атасы 115 жаста, ал екінші атасы 75 жаста. Бір қызығы олар жаттығу залына күн сайын барады. Қариялар өте жас көрінеді. Ширақ қозғалады. Ал Сұңғаттың әкесі мұнда үнемі келе алмайды. Ол жұмысының қасындағы жаттығу залына барады.

Тыңдап және жауап берейік

6. Мәтінді қайталап тыңда. Төменде ұсынылған кластерді толтыр. Кластер бойынша сөйле.

Ойланайық

7. Есепті шығар.

Сұңғаттың үлкен атасы оның арғы атасы болып келеді. Ол 115 жаста. Ал Сұңғаттың кіші атасы үлкен атасынан 40 жас кіші. Сұңғаттың өз әкесі болса, Сұңғаттың арғы атасынан 75 жасқа кіші. Сұңғаттың кіші атасы мен әкесі неше жаста?

Сен білесің бе?

8. Денешынықтыру адамның өмір жасын ұзартады. Адамның бойына күш береді.

Сұңғаттың әжелері де бар. Олар жүзуден спорт шеберлері болған. Қазірде бассейнге тұрақты барады. Сұңғаттың анасы ғана ешқандай спортзалына бармайды. Оның себебі бар. Ол дене шынықтыру сабағының мұғалімі болып жұмыс істейді.

132 Болашақтың жоспары. Күнтізбе

Денсаулықты күту туралы өз ойыңды ауызша және жазбаша жеткізе білуге үйренесің.

күнтізбе
алға
үлгеру
сенім

Тыңдап және жауап берейік

1. Диалогті тыңда. Күнтізбе туралы айтып бер.

Ойланайық

2. Күнтізбедегі «қызыл» түс нені білдіруі мүмкін? Болжап көр.

Анықтайық

3. Сұңғаттың атасының күнтізбесіндегі қызыл түс нені білдіреді? Үстел үстіндегі заттарды мұқият қара. Анықтап көр.

Сөйлесейік

4. Сұрақтарды көршіңмен талқыла.

Сен алға жоспар құрасың ба?

Жоспарыңды қайда белгілейсің?

Жоспарыңда, әдетте, қандай істер болады?

Көрсетіп және айтайық

5. Тілеуханның болашақ жоспарымен таныс. Жоспарды күнтізбеге белгілеп көр.

Балалар, мен қазір ғажайып әлемнің қонағымын. Мен көп нәрсе туралы ойландым. Маңызды шешімдер қабылдадым. Солардың бірі – алға жоспар құру. Өз күнтізбемді белгілеу. Болашаққа сеніммен қарау. Көптеген істерді жасап үлгеру. Ендеше менің болашақ жоспарыммен таныс та, өз жоспарыңды құр.

- Аптасына 4 рет жаттығу залына бару.
- Аптасына бір рет кітапханаға бару.
- Айына бір рет мәдени орындарға (театрға, концертке) бару.
- Өр жексенбіде үй шаруасын орындау.
- Айына 2 рет ауылдағы ата-әжеме барып көмек беру.
- Өр сенбі өз ісіме есеп беру.

Жаттырайық

6. Алдағы айға қандай жоспарың бар? Айтып бер. Үлгі сөйлемдерді қолдан.

Мен көп ойландым.

Мен болашаққа үлкен сенім артамын.

Мен мынадай шешімдер қабылдадым.

Денсаулықты күтемін, жаттығу залына барамын.

Мен күнтізбемді былай белгілеймін: сары – ..., көк – ..., жасыл – ..., ашық қызыл – ...

Жазайық

7. Өз жоспарыңды жаз.

Менің күнтізбелік жоспарым	
*	_____
*	_____
*	_____
*	_____

Сөйлесейік

8. Рөлге бөліп оқындар.

Тілеухан: Сұңғат, мынау не?

Сұңғат: Қабырғада тұрған ба?

Тілеухан: Иә, сандары бар.

Сұңғат: Бұл – атамның күнтізбесі. Сарымен боялған күндері үлкен атам дәрігерден онлайн (қашықтан) кеңес алады.

Тілеухан: Атаң дәрігерге өзі бармай ма?

Сұңғат: Бұл – жай тексеретін күн. Мұндай күн менде де бар. Мен аптасына бір рет дәрігеріммен сөйлесемін. Қатты ауырсам ғана дәрігер өзі келеді.

Тілеухан: Ал әр дүйсенбі неге көк түспен боялған?

Сұңғат: Әр дүйсенбіде атам шипажайда достарымен кездеседі.

Тілеухан: Жасыл түс пен қызыл түс ше?

Сұңғат: Жасыл түс отбасымыздағы туған күндер болуы керек. Ал қызыл түсті білмеймін. Анықтап көрсек қайтеді? ...

133

Өнертапқыш бала

Сөздіктерді қолдана білуге үйренесің.
Мәтіннен нақты мәліметті тауып оқуға үйренесің.

өнертапқыш
үміт ақтау

Көрсетіп және айтайық

1. Сурет бойынша сұрақтарға жауап бер.

Сұңғат пен Тілеухан қайда жүр?

Тілеухан неге таңғалып тұр?

Сұңғаттың атасы балалардың қасына қалай келді?

Суретке қарап Сұңғат туралы не айтуға болады?

Ата, желіге
қосылыңыз.
Сізді дәрігер
күтіп отыр.

Иә, қазір
қосыламын,
балам.

Ізденейік

2. Берілген сөздердің мағынасын сөздіктен іздеп тап.

өнертабыс

өнертапқыш

үміт ақтау

құштар

Оқиық

3. Мәтінді түсініп оқы.

Бүгін біз Сұңғат екеуіміз саябақта қыдырдық. Сұңғат маған компьютер, робототехника туралы көп ақпарат берді. Ол бүкіл әлемге танымал **өнертапқыш** бала болып шықты. Ол хабарласқан адамымен виртуалды кездестіретін телефон

ойлап тапқан. Мен бүгін оны өз көзіммен көрдім. Жақында ол тағы бір **өнертабысы** үшін марапатқа ие болыпты. Оның келесі еңбегі егін өсірумен байланысты. Ол жаңбыр бұлтын қажет нүктеге апаратын ұшқыш робот жасаған.

Сұңғат – ата-ананың **үмітін ақтаған** ұл. Сұңғаттай досым болғанына мақтанамын. Ол – өте қарапайым, білімге **құштар** бала.

Оқып және жауап берейік

4. Берілген сөйлемдерді оқы. «Иә» немесе «жоқ» деп жауап бер.
  1. Сұңғат озық технологияны жақсы меңгерген.
  2. Ол танымал емес.
  3. Жуырда ол жаңа кітап жазды.
  4. Сұңғаттың ата-анасы оған риза. Оны мақтан етеді.
  5. Сұңғат бос жатқанды жақсы көреді.

Жаттығайық

5. а) Мәндес сөздерді тап.

өйгілі	құрмет	серуендеу	ғалам	үйрену	жолдас

- ә) Берілген сөздер және сөз тіркестерімен сөйлем құрап айт.

Білімге құштар, қарапайым, өйгілі, өнертапқыш, үміт ақтау, марапатқа ие болу, мақтану, озық технологияны меңгерген.

- б) Сұңғат туралы өз ойыңды жаз. Жоспарды басшылыққа ал.

1. Сұңғат – жақсы дос, өйткені ...
2. Сұңғат өте тәрбиелі, өйткені ...
3. Сұңғат өте білімді, өйткені ...
4. Сұңғат ғылымға жақын, өйткені ...
5. Сұңғат – үлкенді сыйлай білетін бала, өйткені ...
6. Сұңғат – қамқор бала, өйткені ...
7. Сұңғат салауатты өмір салтын ұстанады, өйткені ...
8. Сұңғат ата-анасының үмітін ақтады, өйткені ...

134**Айға сапар**

Өтірік өлең оқысың.
Өтірік өлең шығарып үйренесің.

өтірік өлең
түс

Сөйлесейік

1. Сұрақтарды көршіңмен талқыла.

Ай туралы қандай аңыз немесе ертегі білесің?

Айда тіршілік бар ма?

Оқыық

2. Өлеңді түсініп оқы.

Балалар, мен түсімде Айға
ұшып барыппын. Оянған соң Ай
туралы өтірік өлең шығардым.
Оқып берейінші.

Айда бұлақ, нулар бар.
Көлде жүзген қулар бар.
Көрмегендер, көне, тез,
Айға қарай зуландар.

Айда асқан дәулет бар.
Таңғаларлық сәулет бар.
Білім, ғылым дамытқан,
Адам деген әулет бар.

Көрсетіп және айтайық

2. Өтірік өлең мазмұнын сурет бойынша өңгімеле.

Балалар, мен сендерді Айға апара аламын. Кеңістікке сапарға шығатын құрылғы ойлап таптым. Жүріңдер, қыдырып қайтайық. Тек бір шартым бар. Осы сапар туралы өлең шығарасыздар.

Жаттығайық

3. Берілген сұрақтар туралы ойлан.

Айға балалар немен барғалы жатыр деп ойлайсың?

Айда олар не көруі мүмкін?

Жазайық

4. «Айға сапар» атты өлең құра. Үлгіні басшылыққа ал.

Айда әсем бақтар бар
Көлде жүзген құстар бар.
Көрмегендер, көне, тез,
Айға ұшақпен зулаңдар.

Айда әсем гүлдер бар,
Алуан түрлі үйлер бар.
Көрмегендер, көне, тез,
Айға атпен зулаңдар.

Айда үлкен таулар бар,
Жайнап өскен баулар бар.
Білім, ғылым дамытқан,
Сұңғат сынды ұлдар бар.

135 Қайта оралу

Оқыған немесе көрген оқиғаның соңын болжап айтуға үйренесің.
«Мен болашаққа сенемін» тақырыбында өз ойыңды жазасың.

ойластыру

Көрсетіп және айтайық

1. Суретке қара. Кім не істеп жатқанын айт.

Тыңдайық

2. Диалогті тыңда, жүргізіп оқы. Түсінгеніңді айтып бер.

Анасы: Тілеухан, тұр, балам, таң атты.

Тілеухан: Жақындама! Үйге оралу керек.

Анасы: Тілеухан, ояншы.

Тілеухан: Жоқ, қорапты ашпа!

Анасы: Қорап! Қандай қорап?

Тілеухан: А-а-а-а! Үйге қайтқым келеді!

Анасы: Тілеухан үйдесің, анаң қасыңда.

Тілеухан: Уһ, түсім екен ғой!

Сөйлесейік

3. Сөйлемдерді үлгі бойынша көршіңмен бірге талқыла. Келісетініңді не келіспейтініңді айт.

Үлгі: Менің ойымша, болашақта адамдар табиғат байлығын үнемдеп қолданады. Себебі табиғаттың байлығы таусылады.

1. Болашақта адамдар табиғат байлығын үнемдеп қолданады.

2. Болашақтың адамы озық технологияларды пайдаланады.

3. Болашақта адамдар ұзақ жасайды.

4. Болашақта дәрігерге қаралу онлайн желісінде болады.

5. Болашақта сауда орындары болмайды.

6. Алдағы уақытта Айда өмір сүруге болады.

7. Алдағы 50 жылда әр ұлт өз киімін киеді.

8. Болашақтың мектебінде мұғалім болмайды.

Жазайық

4. «Мен болашаққа сенемін» тақырыбында өз ойыңды дәлелдеп жаз. Ұсынылған дайын үлгіні орынды қолдан.

Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін білемін.

3. Шатасқан сөздерді орнына қойып, сөйлем құра.

барамын	мен	жаттығу залына	бүгін	
шешім	бүгін	мен	қабылдадым	
болашақта	адамдар	сүреді	ұзақ	өмір
әкесі	Сұңғаттың	үнемі	жаттыға алмайды	
адамдар	үнемдеп	қолданады	болашақта	
	табиғат	байлығын		

Мәндес сөздерді білемін.

4. Үлгі бойынша жаз.

Үлгі: танымал – әйгілі

танымал	құрмет	дос	артқа	ақпарат
қыдыру	бұрында	әлем	ұзарту	көне

Мәтінді оқимын және түсінемін.

5. Есепті шығар.

Сұңғаттың үлкен әжесі 108 жаста. Ал оның кіші әжесі одан 38 жас кіші, бірақ Сұңғаттың анасынан 35 жас үлкен. Сұңғаттың кіші әжесі мен анасы неше жаста?

Сөздердің мағынасын түсіндіре аламын.

6. Берілген сөздердің мағынасын өз сөзіңмен түсіндір.

Озық
технология

салауатты өмір салты

өнертапқыш

Сұрақтарға жауап жаза аламын.

7. Сұрақтарға жауап жаз.

1. Ұзақ жасаудың сыры неде?
2. Табиғат байлығын қалай үнемдеуге болады?
3. Музейде қандай заттар болады?

Өтірік өлең шығара аламын.

8. Бос орынға сөздер ойлап тауып, өлеңді құра.

Айда биік бар.

Айда терең бар.

Көрмегендер, көне, тез,

Айға зуландар.

МАЗМУНЫ

Ғарышқа саяхат

Ғарышкер болғым келеді	4
Байқоңыр	7
Ғарыш кемесі	10
Ғарыштағы ас мәзірі	12
Қазақстанның тұңғыш ғарышкері.....	15
Талғат Мұсабаев	18
Айдын Айымбетов	21
Қайталау	24
Шарға ұқсас денелер	26
Ғаламшарлар	29
Мен астроном боламын	32
Ғаламшар сипаты	34
Қызылжұлдызға (Марсқа) саяхат.....	37
Жетіқарақшы	40
Оның қалауын білемін.....	43
Қайталау	45

Болашаққа саяхат

Сиқырлы қорап	48
Болашақтың мектебі	51
Менің қиялымдағы мектеп	54
Заманауи көлік.....	57
Сиқырлы доп.....	60

Ақылды үй.....	62
Өзгеру мен даму	65
Қайталау	68
Сағат неше?	70
Музейде.....	73
Жаттығудың пайдасы.....	76
Болашақтың жоспары. Күнтізбе	79
Өнертапқыш бала	82
Айға сапар	84
Қайта оралу	87
Қайталау	90

Оқулық басылым   *Учебное издание*

**Нурлугуль Жузбаевна Даулеткереева,
Гульгуль Бектемировна Мухангалиева**

ҚАЗАҚ ТІЛІ   ҚАЗАҚ ТІЛІ

**Оқулық   Учебник
3-бөлім   3 часть**

Оқу орыс тілінде жүргізілетін
жалпы білім беретін мектептің
4-сынып оқушыларына арналған

Для учащихся 4 класса
общеобразовательной школы
с русским языком обучения

Әдіскер *Ф.С. Лекерова*
Редакторы *М.К. Солтангазина*
Көркемдеуші редакторы *Т.В. Толыбекова*
Компьютерде беттеген *М.С. Шелекбаева*

Методист *Ф.С. Лекерова*
Редактор *М.К. Солтангазина*
Художественный редактор *Т.В. Толыбекова*
Компьютерная верстка *М.С. Шелекбаевой*

Басуға 14.02.2019 ж. қол қойылды.
Пішімі 70x100 ¹/₁₆. Офсеттік басылым.
Әріп түрі «Мектептік». Офсеттік қағаз.
Тапсырыс № 2104.

Подписано в печать 14.02.2019 г.
Формат 70x100 ¹/₁₆. Печать офсетная.
Гарнитура «Школьная». Бумага офсетная.
Заказ № 2104

Қазақстан Республикасы,
«Алматыкітап баспасы» ЖШС,
050012, Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 111-үй,
тел. (727) 250 29 58, факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz
www.almatykitap.kz

Республика Казахстан,
ТОО «Алматыкітап баспасы»
050012, г. Алматы, ул. Жамбыла, 111,
тел. (727) 250 29 58; факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz
www.almatykitap.kz

Приобрести книги можно в книжных магазинах ТОО «Алматыкітап баспасы»

г. Астана: ул. Иманова, 10, тел.: (7172) 53 70 84, 27 29 54;
пр. В. Момышұлы, 14, тел.: (7172) 42 42 32, 57 63 92; пр. Жеңіс, 67, тел.: (7172) 29 93 81; 29 02 12.
г. Алматы: пр. Абая, 35/37, тел.: (727) 267 13 95, 267 14 86;
ул. Гоголя, 108, тел.: (727) 279 29 13, 279 27 86; ул. Кабанбай батыра, 109, тел.: (727) 267 54 64, 272 05 66;
ул. Жандосова, 57, тел.: (727) 303 72 33, 374 98 59; пр. Гагарина, 76, тел. (727) 338 50 52;
пр. Аль-Фараби, 63/17, тел. (727) 387 17 24; ул. Майлина, 224 «А», тел.: (727) 386 15 19, 222 29 43.
ул. Толе би, 40/1, тел.: (727) 273 51 38, 224 39 37.

Управление складского учета: ул. Ангарская, 95 А, тел.: (727) 290 49 67, 290 49 66.

Интернет-магазин www.flip.kz
Отдел маркетинга, тел.: (727) 292 92 23, 292 57 20.
e-mail: sale1@almatykitap.kz

Об имеющихся книгах и новинках
вы можете узнать на сайте www.almatykitap.kz